

פרויקט בן-יהודה זקוק לעזרתכם. לחצו כאן לפרטים.

ספרי לנו מה שגוי

דואל:

זכרו שאין משמעות למספרי שורה או עמוד בטקסט רציף באינטרנט. אנא ציינו מספר פסקה, ו/או העתיקו כמה מלים סביב כל שגיאה, כדי להקל עלינו למצוא את הטעון תיקון.

רשימת הגהות:

נודיע לך בדואל כשנעייץ בהגהות ונתקן את הטקסט.

שלח

נשמע לשמוע מה אהבת

דואל:

ההמלצה שלך:

(אנו מפרסמים המלצות ביומן הרשת שלנו)

[YouTube](#) - פרויקט בן-יהודה: [בפייסבוק](#) | [ב](#)

[יומן הרשת של פרויקט בן-יהודה](#)

שלח

זכרונות קוטיק – פרק עשרים-וחמישה

[לתוכן הענינים](#)

© כל הזכויות שמורות. החומר מובא ברשות בעלי הזכויות.

פרק עשרים-וחמישה

- הוויכוח עם החסידים - אני רוצה לנסוע לוולוז'ין -
- אבא מתנגד - הניסיון לשסות בי את אישתי - אישתי
- נופלת למשכב - אנחנו ברוגז - שלום הושכן בינינו -

התמסרותי ללימודים - "ילדים, איספו מטבעות!" -
 "הארמון" - "הדור של חצקל"

אישתי ביקשה ממני שלמענה אלך ואתפלל בשטיבל. בערב שבת, בשעת התפילה, ביקש ממני ר' שמחה, בן דודי, לבוא אליו ולהתווכח עם החסידים. הסכמתי. שלושה מנייני חסידים הגיעו, ור' אהרלה בראשם. הם התכוננו לוויכוח במשך כמה ימים. היה חשוב להם מאוד להחזיר אותי לחסידות, שכן מעל הכול ראו בי מי שידו בכול - נער נמרץ, שאוהב עסקי ציבור ויכול להשפיע על כל האברכים הצעירים שנישאו השנה להיות לחסידים. הם גם חששו ממני. הם ידעו שאם אשאר מתנגד, יהא זה סופה של החסידות בקרב צעיריה של קאמניץ, והדבר היה בנפשמ.

התנהל אפוא ויכוח ואני פשוט "ניצחת" אותם. לכל שאלותיהם עניתי מיד, ואילו לקושיות שלי לא היה לאיש מהם תירוץ. "הרבי כבר ישיב לכל שאלותיך" - אמר לי ר' שמחה בזעף.

"למה עלי לקבל את החסידות, להקשות קושיות ולחפש מישוה שיענה לי" - אמרתי - "שעה שלבי כלל לא נמשך לזה. מוטב שאלך בדרך הישנה שלי ולא אצטרך לשאול".

"ואילו שאלות כל כך חשובות יש לך?" - אמר ר' שמחה.

"הנסיעה אל הרבי, למשל".

"אני אתן לך חמישים רובל להוצאות הדרך" - התחייב ר' שמחה. "סע לצדיק בקארלין, ר' אהרן, והוא יתרץ לך הכול".

הוא נתן לי תקיעת כף, שכאשר אומר לו שברצוני לנסוע אל הרבי, הוא ייתן לי חמישים רובל. כך הסתיים הוויכוח. יצאתי "מנצח", ומכאן ואילך חשבו כולם שאני מוכשר מאוד ונהגו בי בדרך ארץ.

בשבת התפללתי בשטיבל, ובימות החול בבית המדרש החדש, שם התפללו כל הצעירים הלמדנים. במשך תקופה ארוכה ניהלתי לאחר התפילה שיחות על החסידות. כולם כבר ידעו על ניצחוני, ולבית המדרש החדש נהרו יותר ויותר צעירים שהתעניינו בוויכוח שלי. הסברתי להם את יסודותיה של החסידות ואת טענותי כנגדה. לאחר זמן הזמינו אותי לבית המדרש הישן, וגם שם חזרתי על אותם הדברים. עלי להודות, שבעקבות מעשה זה לא נוסף במשך כמה עשרות שנים אף לא חסיד חדש אחד בקאמניץ. העיר נותרה עיר מתנגדית נלהבת עד היום הזה.

כפי שכבר אמרתי, טעיתי בהערכת תוצאות הוויכוח עם אבא. חשבתי

שאבא ישרים, בלית ברירה, עם ההתנגדות שלי ויתרגל לכך. אבל לא אלה היו פני הדברים. אבא החליט לנקום בי, דבר שהיה בניגוד גמור לאופיו. כשדיבר כיוון לעברי מילים מושחזות ועוד גייס את אישתי לעזרתו. דבר זה כבר היה בלתי הגון לחלוטין. כלל לא היה איכפת לו להרוס את חיי הנישואין שלי, עם האישה שכה אהבתי.

המצב הלך ונתדרדר. אבא גמר אומר למרר את חיי ועל כן החלטתי לנסוע וללמוד בוולוז'ין. בין כך ובין כך הרי רציתי להיות רב! בוולוז'ין לא יחסר לי דבר, וכך יבוא הקץ לפרשה זו. האמת היא שלא ממש רציתי לעזוב את אישתי היפה בת השמונה-עשרה, שבמחיצתה חייתי בסך הכול כמה חודשים - אבל אבוד! להמשיך ולחיות כך היה בלתי אפשרי.

רציתי לנסוע עם דרכון. הייתי גא ולא רציתי להסתובב בין הבריות בלי דרכון, למרות שאז לא נדרש הדבר. אמנם את הדרכון הראשון אי אפשר היה לקבל בלי ידיעת האב, אבל אני הרי הייתי צעיר ידוע ומוכר, וסברתי כי מן הסתם יעקב הסבורשצ'יק ייתן לי דרכון גם בלי לשאול את פי אבי.^[1] הוא הבטיח לי זאת, אבל מאחורי גבי הלך ושאל את אבא. רק אחר כך הבנתי כי נהגתי בטיפשות והייתי גאוותן גדול מדי. הייתי צריך לדעת שהוא ישאל את אבא.

ואכן אבא חקר אותי מיד: "חצקל, בשביל מה לך דרכון?"

"לנסוע לוולוז'ין..." - עניתי והשפלתי את עיני.

סבלנותו של אבא פקעה, ולעיני אישתי הוא החטיף לי שתי סטירות לחי מצלצלות.

"כמה חודשים בלבד לאחר החתונה" - הוא צעק - "וכבר אתה רוצה לעזוב את אישתך?! פרוש אתה רוצה להיות?"

באותו רגע הוא לא כל כך דאג לגורלה של אישתי, הוא רק רצה לשסות אותה כנגדי. והוא המשיך לדבר ולדבר: "הייתכן?! אתה רוצה לנטוש אישה יתומה? איפה נשמע כדבר הזה? הרי זו אכזריות נוראה! ובכלל, איזו זכות יש לך לעשות דבר גדול כזה בלי לבקש רשות מאביך? מילא שתעשה זאת שלא ברשות אביך, אבל מה עם אישתך?... אתה טוען שאתה אדוק, ובכן, האם ידוע לך מה כתוב בתורה: שנה אחת יהיה בביתו, אפילו בזמן מלחמה!^[2] אתה רוצה לעזוב את אישתך בשביל לימודים? אבל זה לא בגלל הלימודים, הרי ללמוד אתה יכול גם בבית ואיש לא יפריע לך. בטח יש דבר אחר. אולי אתה שונא את אישתך?" - הוא שאל בחיוך דיפלומטי, ואני הרגשתי איך דמי קופא בעורקי. אישה כל כך

יפה, ואני כל כך אוהב אותה, את כל חיי הייתי נותן לה - והוא זורה מלח על הפצעים!...

אבא המשיך לדבר כך בנוכחותה, כדי לשסות אותה נגדי. וכך במשך כמה שעות רצופות הוציא לי את הנשמה, הציג אותי ככלי ריק וכאדם הגרוע ביותר בתבל. ככלות הכול, מי שמוכן לנטוש את אישתו מיד לאחר החתונה, סימן שאינו בגדר בן אדם. כיצד אפשר לכנות איש כזה?

אישתי פרצה בבכי כהרגלה. אבל אבא, אף שאהב אותה מאוד, כמו את חייו שלו, ובוודאי נתקשה לראות אותה בוכה, לא ריחם עליה והמשיך ללבות את האש. היא בכתה כל כך, עד שכמעט התעלפה. ראשה כאב ופניה להטו - אבא נבהל ושלח מיד לקרוא ליושקה הרופא. אבל "הדוקטור" לא היה בבית ואז פרצה מהומה. כל המשפחה התכנסה במהירות. השכיבו אותה במיטה, ואילו אני החורתי כמת. עתה היה ברור לי לגמרי עד כמה אבא שונא את ההתנגדות וכמה נורא יחסו אלי.

כאשר תפסו, בשעתו, את יצחק-בער ובידיו מפתח לקופת הכסף, שמתוכה גנב מי יודע כמה זמן, נשאר אבא קר רוח ורגוע לגמרי. הוא לא אמר מילה רעה על הגנב ורק הפטיר בשוויון נפש: "תגיד לי לפחות, ר' יצחק-בער, כמה זמן כבר יש לך את המפתח הזה, והאם גנבת ממני ברחמנות." אחר כך התחשבן עמו בצורה הוגנת, וכשיצחק-בער אמר שהוא נשאר בלי פרנסה ואין לו אפילו כסף לנסוע לביתו שבבריסק, נתן לו אבא מאה רובל ואיחל לו מזל, הצלחה וכדומה. הוא עשה זאת בנעימה כה ידידותית, כאילו מדובר באיזה צדיק ולא בגנב.

ואילו ביחסו של אבא אלי ראיתי בפירוש, בפעם הראשונה, אכזריות קרה ונקמנית. בכל זאת, הרי אינני איזה ילד רחוב, היה לי שם טוב בעיר ואנשים התייחסו אלי בכבוד. מה פשר האכזריות הזאת כלפי? הוא ממש רוצה לחסל אותי!

אבל כשחזרתי וסקלתי בעניין לימדתי עליו זכות. ראשית, הבנתי שמתנגד יכול להיות לחסיד, אבל ההיפך - בשום פנים לא. מתנגד הוא סתם יהודי אדוק, אבל חסיד חושב שהשמים, אלוהים וגן העדן שייכים לו בלבד. החסידות יקרה לו מאוד, ובאותה מידה בדיוק הוא גם מתעב את המתנגדות. אין הוא מתחשב אפילו בילדו שלו - שבעצם כבר אינו כל כך ילד - אם הוא מסתפח למתנגדות השנואה. וכיוון שהייתי הבכור ואחרי היו עוד ארבעה ילדים, אבא פשוט חשש שמא התנגדותי תשפיע לרעה גם על אחי. הוא צדק, כי כך אכן היה. כל האחים שלי מתנגדים.

לרוע מזלי היתה אישתי, כאמור, מאוד חסידית ואבא נלחם בי דרכה. לולא

היתה יפה כל כך, היה אבא נושך את שפתיו ונואש ממני לגמרי. אבל אבא הבין שאני אוהב אותה בלי גבול, וידיעה זו העניקה לו משנה כוח במאבקו נגדי. רצוני לנסוע הפחיד את אבא. עדיין היתה לו תקווה קלושה שבעזרת אישתי היפה ישיב אותי לחסידות. אם אסע - הכול אבוד. אבל כמו שקורה תמיד במריבות כאלה בין אב לבנו, אבא לא הרוויח מאומה. הוא רק הצליח להרתיח את דמי ולהרוס את חיי, ובמקום להתרכז נתחזקתי יותר.

אבי החכם לא הבין שכשם שהוא לא ינטוש את חסידותו בעד כל הון שבעולם, כך אף אני לא אעזוב את התנגדותי בעד כל הון שבעולם. לזייף, לרמות, לשקר, להתחפש - כדרך שאחרים עושים - זו לא היתה דרכי, זה לא באופי שלי. כך נוהגים אנשים אחרים: מתלבשים בבגדים ארוכים של חסידים, נוסעים אל הרבי, חובשים שטריימל - והכול בגלל אישה, אבא, חותן, עיקרון - ובלבם חושבים את ההיפך הגמור: מעשנים סיגריות בשבת, עושים מעשי נבלה, העיקר שאיש לא יראה. אני לא הייתי מסוגל לכך.

היום שבו רציתי לקבל דרכון היה מן המרים בחיי. אישתי היתה חולה במשך כמה ימים. אבי עשה כל שיכול היה כדי שהיא תחלים. היא שכבה במיטה, ורק בכתה. אתי בכלל לא דיברה. מחלתה זעזעה אותי לגמרי. מובן שהייתי מוכן להפוך את העולם עבודה, אבל אבא לא איפשר לי להתקרב אליה. כל בני המשפחה סבבו אותה, כל אחד עזר במשהו, אבל אני - לא!

לאחר שהבריאה התרכך יחסה כלפי. נראה שהיא ריחמה עלי. אבי כבר ייסר אותי די והותר, וברור שחשה צער על רצוני לצאת ולנדוד, הן זה לא מכבר התחתנתי ואין אני נהנה כלל מחיי. התפייסנו... הסברתי לה שלאבי אין כל זכות לרדוף אותי בצורה כזאת. אין הוא יכול לאלצני להיות חסיד שעה שלבי אינו מתיר לי זאת. ממילא אין מקום לטענותיו כלפי ואסור לו להתייחס אלי בצורה איומה כל כך.

"הוא פוגע בי בנוכחותך, הוא חושב שאפול ברוחי, שארגיש מושפל" - טענתי באוזניה. "לא, אישתי האהובה, אני מוכן לעשות הכול, אך איני יכול להאמין בדבר שאינני מאמין בו. ובאשר לרצוני לנסוע לוולוז'ין ולהשאיר אותך לבד" - המשכתי ואמרתי לה - "את יודעת היטב, שנפשי קשורה בנפשך, נשמתי כרוכה בנשמתך, ודווקא בשל כך אני רוצה לנסוע. אני רוצה שיהיה לך טוב, שלא תסבלי, חלילה, ממחסור. אין לנו הרבה כסף וגם עסקים חדשים אין. עם הרכוש המועט שבידינו אין לנו כל סיכוי להגיע לאיזו פרנסה. אינני יכול סתם כך להתחיל איזה עסק קטן ולהתפרנס ממנו כמו שעושים כל יהודי קאמניץ. תקווה אחת יש לי - להיות רב. אדרבה, אישתי, שאלי את דודנו הרב, וגם הוא יאמר לך, שרק דרך אחת טובה פתוחה בפני - להיות רב. על כך אני צריך

'להודות' לאבי, שלא שלח אותי לוולוז'ין עוד לפני שלוש שנים. הלא יכולתי כבר עכשיו להיות רב. אבל לא איבדתי את תקוותי; אני כעת בן שמונה-עשרה, יש לנו 'קעסט' לעוד שלוש שנים, ולא יקרה שום אסון אם ניפרד לזמן מה. מאומה לא יחסר לך בבית אבא. כולם אוהבים אותך. לא נורא, בתוך ארבע או חמש שנים לכל היותר אקבל, בעזרת ה', סמיכה לרבנות, ואת תהיי רבנית מכובדת."

[3]

בקיצור, הפלונית שלי, שמטבעה היתה אישה מעשית ורצתה מעל הכול פרנסה, הסכימה שהצדק עמי. היא אמרה שאפילו לרגע לא פקפקה בנאמנותי ובמסירותי לה. וכפי שתמיד קורה, כשאבא הבין שהתפייסנו וכי השלום חזר לשכון בינינו, חדל להתעסק אתי.

על הרעיון ללמוד גמרא ופוסקים עד שאקבל סמיכה לרבנות לא ויתרתי. התחלתי ללמוד בבית המדרש החדש בהתמדה גדולה, וכך נהגתי: לאחר תפילת מעריב, זאת אומרת מתחילת הערב, למדתי עד שעה שמונה. אחר כך שכבתי לישון ליד התנור כשטלית ישנה מתחת לראשי וביקשתי מן האברכים הצעירים, שיעירו אותי כשהם הולכים הביתה, בשעה עשר או אחת-עשרה. כאשר עזבו כולם ונותרתי רק אני לבדי, המשכתי בלימודי. עמדתי ליד הבימה^[4] ולמדתי עד אור הבוקר. כשהרמתי את ראשי מעל הגמרא, כבר הייתי שומע את שליח הציבור אומר את ברכות השחר - הבנתי שיום חדש הפציע. כך למדתי כל ימות החורף.

ישנתי בבית המדרש לא יותר משלוש שעות ביום, ולמדתי בכל הזמן שנותר.^[5] רק ביום שישי בלילה הלכתי לישון בביתי, כדין תלמיד חכם.^[6] פחדתי להיות לבד בבית מדרש כה גדול, שכן האמנתי בשדים ובמזיקים.^[7] באותם ימים היתה בעירנו יהודייה משוגעת, ששמה ראשעלע, שלילות שלמים היתה מסתובבת ברחובות, וכאשר ראתה איזה גבר פותח דלת ויוצא לרגע החוצה, היתה מתגנבת במהירות דרך הדלת היישר לתוך מיטתו. מובן שמיד התחוללה מהומה גדולה, רעש והמולה, עד שרק בקושי הצליחו לגרש אותה. זה היה השיגעון שלה, ואני פחדתי שראשעלע תיכנס גם אלי לבית המדרש. פשוט פחדתי משדים. הייתי מדליק נרות בכל הנברשות שהיו תלויות בבית המדרש. אני זוכר שהיו שם שמונה נברשות גדולות, ולהן שמונה, עשרה, ושנים-עשר קנים להדליק בהם נרות שבת ויום טוב. כל לילה הדלקתי נרות במשקל שני פונט, ואיש לא העז לומר מילה. כל בעלי הבתים שהתפללו בבית המדרש, כמו גם שאר היהודים, היו מרוצים מאד מלימודי העצמיים. כל הלילה עם הגמרא - אין זה דבר של מה בכך!

בד בבד, מיום ליום נעשיתי יותר ויותר ירא שמים. בתוך זמן קצר נהייתי כזה אדוק, עד שבמשך השבוע התנזרתי מאכילת בשר, ובעצם לא אכלתי דבר מלבד לחם שחור בלי חמאה ותבשיל כלשהו. התחלתי לקרוא את כל ספרי המוסר. במיוחד מצא חן בעיני "יסוד ושורש העבודה",^[8] ובתפילה נהגתי כפי שהוא הורה: במקומות מסוימים בכיתי, ובמקומות אחרים עלצתי.^[9]

גם נהגתי כמו שרבי אומר: "אל יחזיק אדם את ידו למטה מאבנטו",^[10] דהיינו מתחת לגארטל.^[11] אני זוכר, שבדרכי הביתה וממנו, הייתי מתבונן בכל האנשים שברחוב במין רחמנות. מה הם בכלל יודעים? מה הם לומדים? וכאשר הבטתי השמימה וראיתי כל כך הרבה כוכבים נוצצים, היה נופל עלי פחד מפני האל הגדול. והפרוש, ה'פאטשאַשניק',^[12] היה כל יום חוזר ואומר אותו משפט: "ילדים, איספו מטבעות..."

אם אדם מוצא מטבעות ברחוב, הוא בוודאי לא ירשה לעצמו להפסיק באמצע כדי להחליף מילה עם מישהו. הוא ימשיך לאסוף את המטבעות. "ילדים, איספו מטבעות..."

המצוות שאדם עושה מאפשרות לו לבנות שם, בעולם הבא, ארמון. אסור לו להפסיק ואפילו לרגע, משום שחלילה, בדיוק באותו רגע שבו לא ילמד, הוא עלול למות, ואז תחסר לו בעולם הבא גזוזטרה, כרכוב או חלון. בגלל זה צריך לבנות ולבנות, ללא הפסקה, עד נשמת אפך האחרונה, עד טיפת הזיעה האחרונה.

שמעתי בקולו. בניתי את הארמון ולא הרשיתי לעצמי להחליף מילה עם איש. אספתי מטבעות, נהגתי כפי שכתב בעל "יסוד ושורש העבודה", ובכל זאת לא חשתי שאני יוצא ידי חובתי. כל הזמן דאגתי כיצד להיות עוד יותר ירא שמים.

אבל על אבא לא עשו לימודי כל רושם. הוא עדיין חזר ואמר: "הלוואי שהייתי מת, הלוואי שחצקל היה מת, קודם ש'זכיתי' לזה. לימודיו ואדיקותו אינם שווים בעיני מאומה אם אין הוא מאמין ברבי."

כל בעלי הבתים בעיר החלו להטיף מוסר לבניהם ולחתניהם, מדוע אין הם לומדים כפי שחצקל לומד. הם קינאו במשה, בנו של אהרן-לייזר, שיש לו בן מתמיד וצדיק שכזה. הצעירים עצמם נתקנאו בי, ואט אט, בערך סביב חנוכה, החלו להצטרף אלי עוד ועוד אברכים, עד שבית המדרש נתמלא באברכים ובבחורים שלמדו כמוני בלילות. הם עברו מבית המדרש הגדול לבית המדרש החדש, ועתה כבר לא הייתי לבדי. הנרות כבר לא דלקו בנברשות התלויות אלא בפמוטי הנחושת שעל השולחנות, ליד הגמרות.

למדנו בניגונים כה נלבבים, שגם עתה, כאשר אני נזכר בכך, מתיקות מתפשטת בכל איברי. באותו חורף למדו אתי כל הבחורים והחתנים הצעירים של בעלי הבתים שבעיר. עוד זמן רב לאחר מכן היו אומרים תמיד: "הדור של חצקל!"...

ואכן, לא היה עוד דור כזה בקאמניץ. עכשיו הייתי כולי קודש לה'. אני זוכר שבפורים השתכרתי, על פי הדין, ^[13] ובשיכרוני צעקתי שיש לי דרכון לעולם הבא. סיימתי ללמוד את שלוש הבבות - בבא קמא, בבא מציעא ובבא בתרא. ^[14] אבל כשהייתי בדעה צלולה התפללתי לאלוהים שייתן לי פרנסה, כדי שאוכל תמיד לשבת וללמוד.

לתוכן הענינים

לדף הראשי של פרויקט בן-יהודה

^[1] וולוז'ין היתה עיירה בפלך וילנה וקאמניץ היתה בפלך גרודנה. על פי חוק משנת 1857, מעבר מפלך לפלך הצריך הוצאת תעודת מסע (פאספארט) מיוחדת שהנפיקו המועצ העירוניות על פי המלצת הסבורשצ'יק. ראו: ע' שוחט, "ההנהגה בקהילות רוסיה עם ביטול 'הקהל'", ציון, מב (תשל"ז), עמ' 163, 183.

^[2] וכך לשון הכתוב: "כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבור עליו לכל דבר, נקי יהיה לביתו שנה אחת ושימח את אשתו אשר לקח" (דברים כד, 5). וכן נאמר ליוצא למלחמה: "יומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישוב לביתו, פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה" (שם כ, 7).

^[3] ישיבת וולוז'ין היתה, בראש וראשונה, מוסד לימוד, אך תכניתו של קוטיק משקפת את תדמיתה של הישיבה בעיני חוגים רחבים מחוצה לה, שראו בה מוסד להכשרת רבני השו"י: ש' שטמפפר, הישיבה הליטאית בהתהוותה, ירושלים תשנ"ה, עמ' 99-102.

^[4] בימה - במקור: בעלעמער. מילה זו נלקחה מן הלשון העברית בימי הביניים - "אלממיר", שהיא עצמה שיבוש המילה הערבית אל-ממבר. הכוונה למקום מוגבה במרכז ג הכנסת, שנועד לקריאת התורה, לדרשה וכדומה.

^[5] השו"י: "אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן... אלא במי שממית עצמו עליהן, ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה... אף על פי שמצווה ללכת ביום ובלילה, אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה. לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתייה וכיוצא בהן, א בתלמוד תורה ודברי חכמה... וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו" (רמב"ם, הלכות תלמוד תורה, פ"ג, יב-ג).

^[6] השו"י: "תלמידי חכמים עונתן פעם אחת בשבת, מפני שתלמוד תורה מתיש כחן ודרך תלמידי חכמים לשמש מיטתן מלילי שבת ללילי שבת" (רמב"ם, הלכות אישות, פ"ד, ז).

^[7] האמונה כי בלילות באים המתים לבית הכנסת ומתפללים בו מקורה בספרות חסידי אשכנז בימי הביניים, השו"י: "אחד נרדם בלילה בבית הכנסת וסגרו השמש, בחצי הלי נעור וראה הנשמות מעוטפות בטליתות ושני בני אדם שעדין עומדין בחיים בתוכן, אותן שני[ם] חיו ימים מועטים ומתו" (ספר חסידים, מהדורת "וויסטיניעצקי, פרנקפורט ע"י מיין תרפ"י סימן רע"א); "אלזט, "ממנהגי ישראל", רשמות, א, אודיסה תרע"ח, עמ' 374; ח' חיות, "גלייבונגען און מנהגים אין פארבינדונג מיטן טויט", פילאָלאָגישע שריפטן, ב, ווילנע 1928, ג

328. על תפוצתה של אמונה זו במזרח אירופה, ראו למשל: א"א פרידמן, ספר הזכרונות (תרי"ח-תרפ"ו), תל-אביב תרפ"ו, עמ' 32; יו"ט לוינסקי, "תפילת המתים בלילות", מחקרי המור לחקר הפולקלור, ג, ירושלים תשל"ג, עמ' קמט-קנז.

[8] את הספר הזה חיבר ר' אלכסנדר זיסקינד מגרודנה, זקנו של קוטיק (מצד אמו), ראו לעיל, פרק א, הערה 155.

[9] ספר זה מספק הדרכה נפשית צמודה למעיין בו, כיצד עליו לחוש שעה שהוא מתפלל. כך למשל בתפילת העמידה: "השיבנו אבינו - כשיאמר אבינו יכניס שמחה עצומה בלבו והחזירו בתשובה שלימה לפניך - בתחלה יתפלל במחשבתו בשברון לב מאוד ואח"כ יתפלל תפלה פרטית] על עצמו... ויתפלל בלב נשבר מאוד שיתן בלבו לחזור מהן ומה טוב כי פלגי מ תרד עיניו" (יסוד ושורש העבודה, ווארשא תקע"ד, מ ע"א).

[10] הכוונה לנאמר במסכת שבת, קיח ע"ב: "אמרו ליה לרבי, מאי טעמא קראו לך רבינו הקדוש? אמר להו: מימי לא נסתכלתי במילה שלי... שלא הכניס ידו תחת אבנטו." ור מאמרו של רבי טרפון: "כל המכניס ידו למטה מטבורו תקצץ" (נדה, יג ע"ב), שכן הדבר עשוי להביא לידי קישוי האיבר.

[11] גאָרטל - אבנט; חגורת בד או משי שבה השתמשו כדי להדק את הקפוטה הארוכה אל הגוף. חסידים ויראים התייחסו לחגירת הגאָרטל על המותניים בקדושה יתרה וכח מן ההכנות לתפילה, שכן יש בה משום חציצה בין הלב הפונה אל ה' לבין מקום הערוה. ראו: א' וורטהיים, הלכות והליכות בחסידות, ירושלים תש"ד, עמ' 73.

[12] על ה"פאטשאַשניק", ראו לעיל, פרק א, הערה 84.

[13] על פי דברי התלמוד "מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" (מגילה, ז ע"ב), דהיינו: חייב אדם להשתכר בפורים עד שלא ידע להבחין. טוב לרע. וכן פסק הרמב"ם: "ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו" (הלכות מגילה, פ"ב, טו).

[14] מסכת נזיקין - הראשונה שבסדר נזיקין בתלמוד הבבלי - מחולקת לשלושה חלקים: בבא קמא (שער ראשון), בבא מציעא (שער אמצעי), בבא בתרא (שער אחרון). מסכת אלה היו חומר לימוד מקובל ב"חדרים" ובישיבות.

© כל הזכויות שמורות. החומר מובא ברשות בעלי הזכויות.

דף זה הוא חלק מ**פרויקט בן-יהודה**, שמתקיים הודות [לסיוע של מתנדבים](http://benyehuda.org/kotik/ch25.html).